

صلى الله عليه وسلم

115212

دانشکده علوم اجتماعی

عنوان:

بررسی جامعه‌شناختی تعامل هویت‌های ملی، دینی و قومی و
عوامل موثر بر آن، با تاکید ویژه بر دانشجویان دانشگاه تبریز
در سال تحصیلی ۸۸-۸۷

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر قریشی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علیزاده

ارائه دهنده:

رامین رادگان

استاد راهنما: دکتر محمدعلی قریشی
استاد مشاور: دکتر علیزاده

۱۳۸۷

۱۱۸۴۱۳

دانشگاه تبریز

دانشکده علوم اجتماعی

عنوان:

بررسی جامعه‌شناختی تعامل هویت‌های ملی، دینی و قومی و عوامل موثر بر آن، با تأکید ویژه بر دانشجویان دانشگاه تبریز در سال تحصیلی ۸۸-۸۷

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر قریشی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علیزاده

استاد داور:

جناب آقای دکتر امیرکواسمی

ارائه دهنده:

رامین رادگان

۱۳۸۷

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	مقدمه
۵	بیان مسئله
۶	ضرورت تحقیق
۶	اهداف تحقیق

فصل دوم: چهارچوب نظری و تجربی تحقیق

۸	مقدمه
---	-------

بخش اول: چارچوب نظری تحقیق

۹	الف) هویت
۲۴	ب) هویت ملی
۳۹	د) هویت دینی
۴۱	جمع‌بندی (هویت)
۴۲	تعریف هویت
۴۲	ث) جهانی شدن
۴۳	ث - ۱) جهانی شدن؛ تعاریف، ویژگی‌ها و علل پیدایش
۵۱	ث - ۲) جهانی شدن: نموده‌ها، مصادیق و ابعاد
۵۶	ث - ۳) جهانی شدن: تبعات و پیامدها
۶۱	ث - ۴) جهانی شدن: واکنش‌ها و بازتاب‌های اجتماعی
۶۴	جمع‌بندی (جهانی شدن)

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

بخش دوم: پیشینه تجربی تحقیق

- ۱) آزاد آرمی ۶۸
- ۲) کاظم عباسی ۶۸
- ۳) محمدرضا ارشد خرگردی ۶۹
- ۴) لاله فتحی ۷۰
- جمع‌بندی (فصل دوم) ۷۲
- فرضیه‌های تحقیق ۷۵

فصل سوم: روش شناسی

- ۱-۳- تعاریف مفهومی ۷۷
- ۲-۳- تعاریف عملیاتی ۷۹
- روش پژوهش ۸۰
- پیش‌آزمون ۸۱
- جامعه آماری ۸۱
- دانشکده محل تحصیل ۸۴
- سنوات تحصیلی ۸۴
- زمان تحقیق ۸۴
- اندازه‌گیری متغیرهای وابسته تحقیق ۸۴
- اندازه‌گیری متغیر مستقل ۸۵
- اعتبار و روایی تحقیق ۸۵

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۸۷	سنجش متغیرای وابسته
	فصل چهارم: تحلیل داده‌های تحقیق
۹۰	نتایج توصیفی
۹۰	(۱) وضعیت سن پاسخ‌گویان
۹۲	(۲) وضعیت جنسی پاسخ‌گویان
۹۲	(۳) دانشکده محل تحصیل
۹۳	(۴) سال ورود
۹۵	(۵) مذهب
۹۶	(۶) قومیت
۹۶	(۷) استان محل سکونت والدین
۹۸	(۸) تحصیلات والدین
۱۰۱	(۹) توزیع متغیر درآمد تقریبی والدین
۱۰۲	نتایج توصیفی مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق
۱۰۲	- توزیع فراوانی هویت دینی در بین دانشجویان
۱۰۴	- توزیع فراوانی هویت ملی در بین دانشجویان
۱۰۶	- آماره‌های هویت قومی
۱۰۸	- آماره‌های مربوط به جهانی شدن
۱۱۰	نتایج مربوط به آزمون فرضیه‌ها

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۴۰	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۴۶	منابع فارسی
۱۴۹	منابع انگلیسی

فهرست جداول

عنوان

صفحه

-
جدول ۱- توزیع کل دانشجویان دانشگاه به تفکیک دانشکده	۸۳
جدول ۲- ضریب روایی طیف‌ها در پرسش‌نامه‌های مقدماتی و نهایی	۸۶
جدول ۳- آلفای کرونباخ متغیرهای وابسته	۸۷
جدول ۴- آمارهای توصیفی متغیر سن	۹۰
جدول ۵- توزیع صفت متغیر سن	۹۱
جدول ۶- توزیع متغیر جنسیت	۹۲
جدول ۷- توزیع متغیر دانشکده	۹۳
جدول ۸- توزیع صفات متغیر سالهای ورود دانشجویان	۹۴
جدول ۹- توزیع متغیر مذهب	۹۵
جدول ۱۰- توزیع متغیر قومیت پاسخ‌گویان	۹۶
جدول ۱۱- توزیع صفات متغیر استان محل سکونت والدین	۹۷
جدول ۱۲- توزیع متغیر تحصیلات پدر	۹۸
جدول ۱۳- توزیع متغیر تحصیلات مادر	۱۰۰
جدول ۱۴- توزیع صفات متغیر درآمد والدین	۱۰۱
جدول ۱۵- آمارهای توصیفی هویت دینی	۱۰۳
جدول ۱۶- توزیع صفات متغیر هویت دینی	۱۰۳
جدول ۱۷- آمارهای توصیفی هویت ملی	۱۰۵
جدول ۱۸- توزیع متغیر هویت ملی	۱۰۵
جدول ۱۹- آمارهای توصیفی هویت قومی	۱۰۷

فهرست جداول

صفحه

عنوان

-
- جدول ۲۰- توزیع متغیر هویت قومی ۱۰۷
- جدول ۲۱- آمارهای مربوط به هویت جهانی ۱۰۹
- جدول ۲۲- توزیع صفات متغیر هویت جهانی ۱۰۹
- جدول ۲۳- نتایج توصیفی متغیرهای هویت سه گانه و قومیت ۱۱۲
- جدول ۲۴- آزمون آنالیز واریانس قومیت با هویت‌های ملی، دینی و قومی ۱۱۲
- جدول ۲۵- آزمون آنالیز واریانس قومیت با هویت‌های ملی، دینی و قومی ۱۱۳
- جدول ۲۶- آزمون آنالیز واریانس قومیت با هویت‌های ملی، دینی و قومی ۱۱۳
- جدول ۲۸- آزمون تحلیل واریانس سنوات تحصیلی و هویت‌های سه گانه ۱۱۶
- جدول ۲۹- نتایج توصیفی هویت‌های سه گانه و دانشکده‌ی محل تحصیل ۱۱۸
- جدول ۳۰- آزمون تحلیل واریانس متغیر هویت‌های سه گانه و دانشکده ۱۱۹
- جدول ۳۱- نتایج توصیفی جنسیت و هویت‌های سه گانه ۱۲۰
- جدول ۳۲- آزمون مقایسه میانگین‌های جنسیت و هویت‌های سه گانه ۱۲۰
- جدول ۳۳- نتایج توصیفی متغیرهای هویت سه گانه و درآمد والدین ۱۲۲
- جدول ۳۴- آزمون استنباطی درآمد و هویت‌های سه گانه ۱۲۳
- جدول ۳۵- نتایج توصیفی متغیرهای هویت سه گانه و تحصیلات مادر ۱۲۵
- جدول ۳۶- آزمون تحلیل واریانس تحصیلات مادر و هویت‌های سه گانه ۱۲۶
- جدول ۳۷- نتایج توصیفی هویت‌های سه گانه و تحصیلات پدر ۱۲۷
- جدول ۳۸- آزمون تحلیل واریانس تحصیلات پدر و هویت‌های سه گانه ۱۲۸
- جدول ۳۹- نتایج توصیفی هویت‌های سه گانه استانها ۱۲۹

فهرست جداول

عنوان

صفحه

-
- جدول ۴۰- آزمون تحلیل واریانس هویت قومی و استان ۱۲۹
- جدول ۴۱- آزمون پیرسون متغیر هویت ملی و هویت جهانی ۱۳۰
- جدول ۴۲- رگرسیون هویت جهانی و هویت ملی ۱۳۱
- جدول ۴۳- آزمون پیرسون هویت جهانی و هویت دینی ۱۳۲
- جدول ۴۴- رگرسیون هویت جهانی و هویت دینی ۱۳۲
- جدول ۴۵- آزمون پیرسون هویت قومی و هویت جهانی ۱۳۳
- جدول ۴۶- رگرسیون هویت جهانی و هویت قومی ۱۳۴
- جدول ۴۷- نتایج توصیفی متغیر هویت جهانی و دانشکده محل تحصیل ۱۳۵
- جدول ۴۸- تحلیل واریانس هویت جهانی و دانشکده محل تحصیل ۱۳۵
- جدول ۴۹- نتایج توصیفی متغیر سنوات تحصیلی و هویت جهانی ۱۳۶
- جدول ۵۰- تحلیل واریانس سال ورود و هویت جهانی ۱۳۷
- جدول ۵۱- نتایج توصیفی متغیر جنسیت و هویت جهانی ۱۳۷
- جدول ۵۲- آزمون t برای جنسیت و جهانی شدن ۱۳۸

فهرست نمودار

صفحه

عنوان

۹۱	نمودار ۱- نمودار سن
۹۲	نمودار ۲- نمودار جنسیت
۹۳	نمودار ۳- نمودار دانشکده
۹۴	نمودار ۴- هیستوگرام متغیر سال ورود
۹۵	نمودار ۵- نمودار مذهب
۹۶	نمودار ۶- نمودار قومیت
۹۷	نمودار ۷- نمودار محل سکونت والدین
۹۹	نمودار ۸- نمودار تحصیلات پدر
۱۰۰	نمودار ۹- نمودار تحصیلات مادر
۱۰۲	نمودار ۱۰- هیستوگرام درآمد والدین
۱۰۴	نمودار ۱۱- هیستوگرام متغیر هویت دینی
۱۰۶	نمودار ۱۲- هیستوگرام هویت ملی
۱۰۸	نمودار ۱۳- هیستوگرام هویت قومی
۱۰۹	نمودار ۱۴- هیستوگرام هویت جهانی

نام خانوادگی: رادگان	نام: رامین
<p>عنوان پایان‌نامه: بررسی جامعه‌شناختی تعامل هویت‌های ملی، دینی و قومی و عوامل موثر بر آن، با تاکید ویژه بر دانشجویان دانشگاه در سال تحصیلی ۸۷-۸۸</p>	
<p>استاد راهنما: دکتر فردین قریشی استاد مشاور: دکتر محمدباقر علیزاده</p>	
<p>مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: جامعه‌شناسی گرایش: جامعه‌شناسی دانشگاه: تبریز دانشکده: علوم انسانی و اجتماعی تاریخ فارغ التحصیلی: ۸۷/۱۲/۰۰ تعداد صفحه: ۱۱۵</p>	
<p>کلید واژه‌ها: هویت، سازه، دین، قومیت، ملیت، جهانی شدن</p>	
<p>چکیده:</p> <p>هویت سازه‌ایست انسانی. این پدیده انواع کهن و نوین، کلان و خرد، پردوام و کم دوام را واجد بوده، قابلیت بسیار بالایی را برای تحول و دگرگونی، حسب شرایط طبیعی و اجتماعی داراست.</p> <p>دین، قومیت و نیز ملیت، هویت‌های کلان ایرانیان محسوب می‌شوند. سنجش میزان رتبه این هویت‌ها و تاثیرپذیری که آنها از فرآیند جهانی شدن، می‌توانند بپذیرند، انگیزه‌ای برای تحقیق پیمایشی حاضر بر دانشجویان دانشگاه تبریز بود.</p> <p>نتایج تحقیق نشانگر آن بود که هویت‌های مذکور، میزان متوسطی را در بین دانشجویان دارا بوده، اولویت‌بندی یکسانی را نیز نسبت به همدیگر واجد نیستند. از طرفی دیگر، هر یک از هویت‌های سه گانه، به نسبت متفاوتی از جهانی شدن تاثیر پذیرفته‌اند.</p> <p>این یافته‌ها، با لحاظ کردن متغیرهای زمینه‌ای دانشجویان، چون تمکن مالی خانواده، تحصیلات والدین، رشته تحصیلی، تکرار شده</p>	

فصل اول

کلیات تحقیق

اگر بتوانیم با نگرشی تاریخی، دوران حیات انسانها را به دو دورهٔ عصر وفور Abundance و عصر ندرت Scarcity تقسیم کنیم، به نظر می‌رسد پیدایش و زایش «هویت» به عصر ندرت مربوط بوده است.

در عصر وفور، انسانها می‌توانسته‌اند براحتی و فراوانی مایحتاج خود را از طبیعت تأمین نمایند. طبیعت هیچ خستی در فراهم کردن تقاضاهای ایشان نداشته است. (اقلام مورد تقاضای انسانها نیز در این عصر، بسیار کم تعداد و کم حجم بود و بدین سبب طبیعت هم سخی بوده است و طائی). در چنین شرایطی دیگر لزومی نداشته است که انسانها برای دستیابی به منابع و نیازهای خود، وارد جنگ و مرافعه و مناقشه شوند.

اما به عللی ... طبیعت خست آغازید. دورهٔ دوم حیات بشر در کرهٔ خاکی شروع گشت: عصر ندرت و کمیابی ... باید برای دست یافتن به نیازها گردن درید و خون آشامید. دوران صلح و امان بسر رسیده بود و برای رفع نیازها باید تقلا کرد. دوید، جنگید. باید شکل، شیوه و آرایش نوینی را برای زیست خلق کرد، آفرید، ساخت. دیگر باید باهم بود، باید نقطهٔ اشتراکی را یافت تا با تمسک به آن جمع و گروهی را پدید آورد و به مساعدت و معاضدت این گروه، نیازها را برطرف کرد، بر خست طبیعت فایق آمد، تا زندگی را سپری کرد. اشتراکات هم بسته بودن و هماهنگی را موجب می‌گردند، به مساعی گروه می‌توان رفع خطر کرد، رفع نیاز کرد، آسوده بود... .

این لحظه، همان آن تاریخ، همان آن خلق و زایش و ساخت «هویت» بود. «تعلق به گروه و جمعی خاص براساس نقطهٔ اشتراکی خاص، جهت تحقق و رفع نیازی خاص».

اشتراکات هویتی آغازین ساده بوده‌اند و بسیط. جمع‌ی کوچک (یک کلان Clan) برای گردآوری دانه‌ای تمشک، گروهی هم شکار... توتمی نیز، البته، نماد اشتراک و هم آئینی ایشان بوده است...

اما بتدریج نیازها افزون گشتند، دیگر توت‌ها و گروه‌های کوچک پیشین پاسخ‌گوی اشتراک آفرینی و رفع نیاز نبودند. تعلق‌های جدیدی در حال بروز و ظهور بودند. هویت دیگر آن بساطت و قلت سابق را نداشت. انسانها واجد هویت متعددی می‌گشتند، تا با توسل به هر کدام از آنها، نیاز و حاجتی را رفع نمایند.

عصر ندرت و کمبود، پارادوکس غربی را آفریده بود: کثرت و فزونی. ندرت منابع در پلورالیسم و تکثر هویتی نمایان شده بود. هویت فرد دیگر محدود و مسدود در یک توت‌م نبود، هویتات و تعلقات جدیدی نمود یافتند:

هم خانواده، هم محله، هم ولایت، هم شهر، هم وطن، هم کار، هم فکر، هم سفر، هم تیم، هم مسلک، هم حزب و... روز بروز مجموعه هویتی انسانها افزوده شد، و هویت جدیدی ساخته شدند تا رفع نیازی کنند و حاجتی.

نیازها و حاجات لازم می‌داشتند تا بازار هویتات و تعلقات ترتیب و آرایش داشته باشند. بعضی‌شان را بیشتر ارج و قرب داشت و بعضی دیگر را کمتر. برخی را همیشه و همواره پنداشت، برخی دیگر را لحظه‌ای و زودگذر. پس چندگانه‌های هویتی واجد سلسله مراتب شدند، جمعی در صدر و جمع دیگر در ذیل جای گرفتند. صدر و ذیل نشینی که چندان دوامی نیز نداشت و با گذر ایام و تغییر دوران، ترتیبی دیگر، بر رتبه‌های پیشین مستولی می‌گشت (و صد البته، تغییر آرایشی که با چالش و تنش و خون و آه... همراه بود).

از سر سلسله‌داران هویتی جماعات انسانی، شاید بتوانیم «دین» و «قوم» را از دیرین‌یان به شمار آوریم، که سالیان و سده‌ها عهده‌دار هویت بخشی و نقش آفرینی انسانها بوده‌اند، بی‌رقیب و بی‌بدیل... .

اما اندک زمانی قبل، حریفی برایشان ظهور کرد: «ملیت» با جغرافیایی گسترده‌تر از قوم لیکن محدودتر از دین، با ابزارهای بس کارآمدتر در یکسانی آفرینی، همگونی سازی، برجسته نمایی و ... به تمامی واجد صفات و خصوصیات یک هویت ناب، اصیل و آرمانی. ورود ملیت نه تنها بر اعداد کلان‌های هویتی آدمیان افزود، بلکه رقابت و تخصصی سخت را نیز سبب گشت، زور آزمایی که بیشترین توفیق و بهروزی را نصیب این رقیب اخیر و جوان نمود...

اما قصه تحکم و میدان‌داری ملیت و ائتلاف و همراهی گاه‌گاهی آن با رقبای دینی و قومی، نیز، دیری نپایید و چند صباحی بعدتر، رقیب و حریفی تازه نفس و پرزور، قدر قدرت و پرشور، هم‌اورد طلبد و آهنگ رزم کرد: «جهانی شدن»

گرچه این حریف بدیع هنوز نتوانسته رقا را به تمامی از میدان بدر کرده، خود را سرسلسله‌دار مراتب هویتی انسانها گرداند، اما توانسته سبب ساز افول منزلت و ارج و قرب رقا گردد، توانسته تا بدیهیات را به زیر سوال برد، توانسته مسلمات را به تشکیک کشد، توانسته کفرها را به ایمان بدل کند (فوئر باخ: کفر امروز، ایمان فردا است). توانسته مرزها، آئین‌ها، تابوها، عرفها، ارزش‌ها، را از صلابت و استواری و بی‌چون و چرایی پیشین، رها کند. توانسته یقین به خوب و بد را به لرزاند (آنومی Anomia دورکیم) و ... .

بیان مسئله:

(برحسب آنچه که در مقدمه بیان شد) نمی‌دانیم، برنده و بازنده کارزار هویتی کیست؟ اگر بتوانیم یکی از کارکردهای جامعه‌شناسی را روندشناسی (Trend) و پیش‌بینی رویدادهای آتی بدانیم، سوال فوق، محتوایی جامعه‌شناختی خواهد داشت و با مسئله‌ای جامعه‌شناسانه مواجه هستیم.

همین مسئله بهانه‌ای بود برای تحقیق حاضر تا شاید بدین طریق بتوانیم روند Trend آینده را با توجه به موارد زیر پیش‌بینی کنیم:

دانشجویان (جامعه آماری تحقیق) چه میزانی از چندگانه‌های هویتی کلان را دارا می‌باشند؟ به عبارتی دیگر، غلظت و رقت هویت‌های کلان مطرح ایرانیان؛ دین، قومیت، ملیت و جهانی شدن، در ایشان به چه میزانی است؟

مسئله دیگر اینکه، می‌خواهیم بدانیم هویت‌های کلان دانشجویان چگونه ترتیبی نسبت به هم دارند؟ آیا وضعیت قرارگیری آنها سلسله مراتبی و عمودی است یا هم‌ترازی و افقی؟ دیگر اینکه اگر وضعیت سلسله مراتبی بر هویت کلان حاکم باشد کدامیک از هویت بزعم ایشان ارجح‌تر است و برتر؟...

ضرورت تحقیق

با توجه به چندگانه و ترکیبی بودن هویت و دخالت عناصر و عوامل گوناگون در تدوین و تکوین آن، و تغییریابی مکرر این سازه برحسب شرایط، ضروری می‌نماید که عنصر برجسته هویتی ایرانی شناخته شده، نحوه تعامل هویت‌های چندگانه مذکور شناخته شود. این شناسایی شاید بتواند برای نیل به اتحاد و انسجام اجتماعی مطلوب و کارآمد مفید فایده واقع گردد.

اهداف تحقیق:

- بررسی میزان هویت‌های سه‌گانه (دینی، ملی و قومی دانشجویان) و نگرش آنها نسبت به فرایند جهانی شدن.
- بررسی رتبه‌بندی هویتی دانشجویان
- بررسی میزان هویت‌های سه‌گانه دانشجویان و نگرش آنها نسبت به فرایند جهانی شدن به تفکیک جنسیت، مذهب، تمکن مالی والدین، تحصیلات.

فصل دوم

پیشینه نظری و تجربی تحقیق

مقدمه:

این فصل از دو بخش تشکیل یافته است:

بخش اول بررسی چارچوب نظری و تئوریک تحقیق (پیشینه نظری)

بخش دوم بررسی پیشینه تجربی تحقیق (پیشینه تجربی)

در طی بخش اول نگاهی اجمالی خواهیم داشت به بحث‌های نظری و تئوریک که در رابطه

با مفاهیم زیر صورت گرفته است:

(الف) متغیر وابسته: }
(۱) هویت
(۲) هویت‌های ملی، دینی و قومی

(ب) متغیر مستقل: فرایند جهانی شدن

در تحقیق حاضر هویت بعنوان متغیر وابسته، و فرایند جهانی شدن نیز متغیر مستقل در نظر گرفته شده‌اند.

در نهایت در بخش دوم فصل نیز برخی از پایان‌نامه‌های تحقیقی دانشجویان ارشد جامعه‌شناسی، بعنوان پیشینه تجربی تحقیق قید گردیده است.